مطالعات محیطی هفت حصار شماره سی‌وچهارم/ سال نهم/ زمستان ۱۳۹۹
صفحات ۱۰۴-۸۹

اصول طراحی مراکز تجاری-تفریحی با رویکرد بازآفرینی مؤلفه‌های سلامت روانِ بازار سنتی اصفهان

پروین علیپور*، امیرحسین شبانی شهرضا**

تاریخ دریافت مقاله: ۹۹/۶/۲۷
تاریخ پذیرش مقاله: ۹۹/۹/۱۸

چکیده

ازآنجاکه گذراندن وقت در فضای تجاری تبدیل به فعالیتی رایج در زندگی شده و از سویی توجه به ابعاد سلامت روان در این‌گونه فضاها در اولویت قرار ندارد؛ در نگاهی به بازار سنتی در ساختار شهر ایرانی تا قبل از دوره مدرن، نقش سازمان دهنده آن به کالبد شهر و وجود فضایی سرزنده و حضور پذیر در آن غیرقابل کتمان است؛ لذا در این پژوهش به بررسی عوامل مؤثر بر سلامت روان و تأثیر آن بر سایر ابعاد سلامت، در ارتباط با معماری در فضای تجاری مبتنی بر ویژگی‌های فضایی بازار سنتی پرداخته‌شده است. در این پژوهش از روش تحلیل مضمون و نرم‌افزار MAXQDA12، به بررسی مؤلفه‌های سلامت روان در مقالات ژورنال PublicHelth, Helth & Place و دسته‌بندی این مؤلفه‌ها پرداخته شد. نتایج نشان داد که ۸ شاخص اصلی بیشترین تأثیر را بر سلامت روان دارند.

این ۸ عامل به‌عنوان کدهای اصلی در نظر گرفته‌شده و در بازار اصفهان مورد بررسی قرار گرفته‌اند. نتایج نشان می‌دهد که از دیدگاه سلامت روان، کیفیت مسیر پیاده، دسترسی به فضاهای سبز و ارتفاع مناسب ساختمان مهم‌ترین عوامل مؤثر بر کیفیت حضورپذیری در بازار سنتی اصفهان است.

واژگان کلیدی

سلامت روان، بازار سنتی، اصفهان، تحلیل محتوا، فضای تجاری

* مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان: طراحی مراکز تجاری تفریحی با رویکرد بازآفرینی مؤلفه‌های سلامت روانِ بازار سنتی اصفهان

** گروه معماری، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران alipour.par@gmail.com
*** گروه شهرسازی، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران(نویسنده مسئول) ashabani@phu.iaun.ac.ir

مقاله پژوهشی- مورد پژوهی
©: IAUH
ISSN: 2322-5602

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-29]

[DOI: 10.29252/hafthesar.9.34.8]

مقدمه

با بررسی مطالعاتی که در زمینه ارتباط میان محیط ساخته‌شده به‌وسیله انسان و سلامت روان پرداخته‌اند، به وجود ارتباط معنادار میان این دو می‌توان اشاره نمود. نیاز به فضایی برای دوری از مشکلات روزانه زندگی شهری و افزایش ارتباط مناسب با دیگر افراد جامعه در شهرها حس می‌شود که معماری به‌عنوان رشته‌ای که وظیفه مشخص در ارتقای کیفیت زندگی شهروندان دارد می‌تواند نقش اساسی در طراحی مناسب این فضاها ایفا نماید. امروزه غلبه نگاه اقتصادی صرف و نبود کیفیت محیط در سرفصل موضوعات طراحی، ابعاد حداقل سلامت (بعد جسمانی) دیده می‌شود؛ متأسفانه از قرن بیستم به بعد، شور و اشتیاق برای خلق پدیده‌های نو بالا گرفت که خلق‌کنندگان آثار هنری و معماری بدون آنکه هیچ‌گونه رسالتی در برابر سلسله ابعاد وجودی انسان داشته باشند، تنها به مطرح ساختن پدیده‌های نو پرداختند؛ و با نگرشی، فضاهایی تک‌بعدی را به وجود آوردند که «در تضاد با حیات، پوچ و تهی» بود (الکساندر، ۱۳۹۶: ۹). در فضای عینی و تحقیقات انجام‌شده در زمینه معماری موضوع سلامت یا دیده نمی‌شود یا آن‌قدر کم‌رنگ است که نمی‌توان تأثیر آن را به‌طور واضح مشاهده کرد و همین نادیده گرفتن موجب ایجاد محیط‌های استرس‌زا و بستر بروز نابسامانی‌های اجتماعی و بحران هویت جمعی و بیگانگی با خود شده است؛ که باعث گردید انسان ریشه‌های روحی و روانی خویش را فراموش کند و به سازگاری تحمیلی با محیط برسد، عاملی که در طولانی‌مدت منجر به ازهم‌گسیختگی روانی و تخریب اجزای وجودی انسان شد (الکساندر، ۱۳۸۷: ۱۰)؛ که به‌صورت سبک‌های مختلف در معماری بروز می‌کند و نمی‌دانیم به‌واقع در چه محیطی می‌توانیم آرام بگیریم. این در حالی است که به گفته نوربرگ شولتز «معماری می‌بایست وسیله‌ای را ارائه دهد تا به انسان پایگاه وجودی بخشد» (شولتز، ۱۳۹۱: ۱۳). این مشکلات باعث شده انسان امروزی به دنبال اصالت بخشیدن به نیازهای درونی خویش، مقصدی فراتر از رضایت نیازهای فیزیکی در سر داشته باشد. به نظر می‌رسد محیط و معماری می‌تواند به‌عنوان حلقه‌ای واسط بین ابعاد سلامت و پیونددهنده آن‌ها باشد. درواقع معماری می‌تواند وسیله‌ای جهت نزدیکی فرد به خود باشد. نگرشی که در معماری سنتی دیده می‌شود؛ و سعی داشته با حمایت از موجودیت انسان در طلب به تعادل رساندن دنیای مادی و روحانی وی، هر دو جنبه کمی و کیفی را در معماری خویش پاسخ دهد (اردلان، بختیار، ۱۳۹۱: ۳۹). ازآنجاکه بازار و فضاهای تجاری و تفریحی بخشی جدانشدنی از زندگی روزمره است و می‌تواند به‌عنوان یک فضای همگانی در جهت ارتقا سلامت روان کارآمد باشد و از سوی دیگر در دنیای امروز کمتر به‌سلامت روان در معماری توجه می‌شود؛ اهمیت این مبحث در فضای تجاری و تفریحی که تقریباً تمام افراد جامعه بخشی از زمان خود را در آن سپری می‌کنند غیرقابل‌انکار است. لذا در این پژوهش به بررسی عوامل مؤثر بر سلامت روان و تأثیر آن بر سایر ابعاد سلامت، در ارتباط با معماری در فضای تجاری- تفریحی بررسی می‌شود.

مبانی نظری

تعریف سلامت روان(Mental Health): کارشناسان سازمان بهداشت جهانی سلامت فکر و روان را این‌طور تعریف می‌کنند: «سلامت فکر عبارت است از قابلیت ارتباط موزون و هماهنگ با دیگران، تغییر و اصلاح محیط فردی و اجتماعی و حل تضادها و تمایلات شخصی به‌طور منطقی، عادلانه و مناسب»(میلانی فر، ۱۳۷۶: ۵). به‌واسطه سلامت روان انسان‌ها می‌توانند با یکدیگر ارتباط برقرار کنند، احساس خوشبختی کنند. داشتن سلامت روان در طی بیماری‌های همه‌گیر نیز می‌تواند به افراد کمک کند (Rosenberg, S., & et al., 2020:3). به جهت درک عمیق‌تر مفهوم سلامت و دیدگاه‌های مطرح‌شده و معیارهای سلامت روان از دیدگاه اندیشمندان در این زمینه در جدول (۱) موردبررسی قرارگرفته است.

نقش محیط در تأمین سلامت روان: اگرچه زندگی شهری بسیاری از نیازها ضرورت‌های زندگی امروزی را تأمین کرده است، اما به دلیل بسیاری از مشکلات و پیچیدگی‌های خاص خود، برخی از ضرورت‌های خاص آن را نیز به خطر انداخته است. تحقیقات متعددی در کشورهای مختلف ازجمله ایران انجام‌شده نشان می‌دهد که زندگی شهری به همراه خود مسائل و معضلاتی برای شهروندان به ارمغان آورده است. برای مثال، نبود هوای سالم، تحرک جسمانی اندک شهروندان، شرایط کاری سخت، ترافیک و ازدحام جمعیت، مهاجرت، حاشیه‌نشینی و فرهنگ خاص زندگی شهری در مورد تغذیه، تفریح، ارتباطات اجتماعی و ...موجب ایجاد فشار روانی (استرس) و باعث شده تا بهداشت روانی و درنهایت کیفیت زندگی شهرنشینان کاهش یابد. مشکلات اجتماعی متعددی ازجمله اعتیاد، خودکشی و اختلالات روانی نتیجه همین اشاره‌ای روانی در زندگی شهری هستند. ضرباهنگ زندگی و فضای متنوع و مختلف شهری، موجب تحریک بیش‌ازحد سیستم عصبی فرد می‌شود و این امر او را به سمت دل‌زدگی و فشار روانی سوق می‌دهد (خسروی، ۱۳۸۵: ۲۵). با انجام تحقیقی با عنوان «بررسی تأثیر استرس ناشی از ترافیک بر میزان هورمون آدرنالین خون رانندگان اتوبوس شهری» دریافتند که ترافیک خود مولد آلودگی صوتی و آلودگی هوا است، باعث افزایش میزان استرس در میان رانندگان می‌شود (حسین‌آبادی، ۱۳۸۸: ۴). در تحقیقی که با موضوع نقش آلودگی صوتی بر سلامت روان شهروندان ترکیه‌ای انجام گرفت به این نتیجه رسیدند که آلودگی صوتی در شهرها به‌سرعت می‌تواند بر خلق‌وخو، رفتارها و هیجان‌های شهروندان تأثیر منفی بگذارد و زمینه بروز رفتارهای ناهنجار در بافت شهری را فراهم سازد. مطالعات بسیاری نشان می‌دهد که فضای سبز با

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-29]

[DOI: 10.29252/hafthesar.9.34.8]

سلامت کلی و کارکرد بهتر سلامت روانی در ارتباط است (Korpela,2014:15). قرار گرفتن در معـرض سروصـدا موجـب ایجـاد اخـتلالات شنوایی، پریشانی روان و افزایش فشارخون می‌گردد (Korpela,2014: 12).

جدول ۱- تعاریف سلامت روان ازنظر اندیشمندان

اندیشمند	تعریف	معیارهای طرح‌شده
Sadock, Rulz,	معتقدند سلامت روانی را باید به‌عنوان حالتی متعادل که عدم حضور بیماری و هم حضور سطح بالایی از شادمانی را در برگیرد، تعریف کرد. صرف عدم حضور بیماری یا شادمانی به‌تنهایی، به معنی سلامت روانی نیست. آن‌ها مدلی را پیشنهاد می‌کنند که ابعاد سلامت روانی و بیماری روانی با یکدیگر ترکیب می‌شوند و دو حالت برای سلامت روانی (سلامت کامل و سلامت ناقص) و دو حالت برای بیماری روانی (بیماری کامل، بیماری ناقص) می‌سازند (Sadock, B. Rulz, P. Kaplan, H,2009:13).	عدم حضور بیماری همراه با سطح بالای شادمانی
Noorbala	سلامت روانی را شامل عملکرد سازگار فرد و نیز سازش یافتگی او با جهان می‌داند؛ که ماحصل چنین عملکردی احساس اثربخشی و سعادتمندی است. از جانب دیگر وی سلامت روانی را تنها کارایی و احساس رضایت نمی‌داند، بلکه حالتی روانی، رفتار اجتماعی و یا یک گرایش و میل شادمانه، به عبارت بهتر، حالت تعادل درون خود و درون محیط می‌داند (Noorbala, A. 2011: 15).	سازگاری فرد و جهان (محیط) کارایی- احساس رضایت میل شادمانه تعادل درون خود و محیط
بروکینگتون	سلامت روانی را احساس حالات شادابی جسمی، فکری و روحی همراه با ذخیره قدرت بر اساس عملکرد عادی بافت‌ها و هماهنگی و تطبیق جسمی و روحی که موجب فراهم گردیدن وسایل زندگی سرشار از نشاط در انجام خدمات و کارهای عادی است؛ تعریف می‌کند (Keshtiaray,2005:10).	شادابی جسمی، فکری، روحی هماهنگی و تطبیق جسم و روح
ساپینگتون	سلامت روان حالت سازگاری نسبتاً خوب، احساس بهزیستی و شکوفایی توان و استعدادهای شخصی است (ساپینگتون، ۱۳۹۸: ۴۵).	سازگاری شکوفایی توان و استعدادها
براندن	سلامت روان عبارت است از ظرفیت و قابلیت بدون مانع، از روان انسان، جهت شناخت و کسب اطلاع از حقایق جهان و به کار گرفتن این ظرفیت و قابلیت در جهت فوق (براندن، ۱۵۱:۱۳۹٤).	ظرفیت بدون مانع جهت کشف حقایق
Kaplan	سلامت روان تعادل بین اعضا و محیط دررسیدن به خودشکوفایی است (Sadock, B., Rulz, P., & Kaplan, H., 2009:13)	تعادل بین اعضا و محیط
سازمان بهداشت جهانی	سلامت روانی را قابلیت ایجاد ارتباط موزون و هماهنگ با دیگران، توانایی در تغییر و اصلاح محیط اجتماعی و حل مناسب و منطقی تضادهای غریزی و تمایلات شخصی، به‌طوری‌که فرد بتواند از مجموعه تضادها ترکیبی متعادل به وجود آورد، می‌داند.	توانایی ایفای نقش اجتماعی، روانی و جسمی

تعریف بازار: در تعریف بازار گروتیس باخ چنین می‌نویسد: بازار در کشورهای خاوری و بلاد اسلامی مرکز دادوستد و تجارت است. بازار مهم‌ترین مرکز حل‌وفصل‌های سیاسی و تحرک‌های مذهبی است. این مرکز همان‌طور که شهر را زیر چتر خود دارد، به اوضاع ولایات و محل وقوع رویدادها نیز مسلط است (گروتیس باخ، ۱۳۶۸: ۱۸۷).

واژه‌شناسی بازار از بعد سلامت روان: تعاریف زیادی در مورد بازار وجود دارد که به بعضی از آن‌ها اشاره می‌شود.

منبع	تعریف	ابعاد سلامت روان
بیگلری	جای داد و ستد-محل اجتماع	ورود کلمه اجتماع در این تعریف می‌تواند زمینه توجه به‌سلامت روان باشد.
پوراحمد	تماس افراد در مکان معین به‌منظور دادوستد	نحوه ارتباط افراد و چیدمان فضا در جهت برقراری ارتباط با یکدیگر یکی از مؤلفه‌های تعیین‌کننده در سلامت روان
مؤمنی	محور اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و مذهبی	به‌هم‌پیوستگی زندگی اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و مذهبی یک حلقه تودرتو از سلامتی را رقم می‌زنند.

جدول ۲- ریشه‌یابی سلامت روان در تعاریف بازار

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-29]

[DOI: 10.29252/hafthesar.9.34.8]

بازارهای سنتی ایران باسابقه کهن خود در کنار جنبه اقتصادی از نقش فعال اجتماعی نیز برخوردار بوده‌اند و در بسیاری از شهرهای کشورمان می‌توانیم هم جواری عناصر شاخص مذهبی و فرهنگی را با بافت بازار مشاهده کنیم. ساختمان و کالبد بازار متأثر از رویدادهای تاریخی، فرهنگی و اجتماعی بوده است؛ ویژگی‌های خاص کالبدی بازارهای سنتی در ایران به ایجاد کارکردهای متنوع از بازار منجر گردیده است که به بررسی مهم‌ترین ویژگی‌های کالبدی بازار می‌پردازیم.

فضاهای پر و خالی: از ویژگی‌های مهم معماری بازارهای ایران تناسب شگفت‌انگیز فضاهای پر و خالی و فضاهای باز و بسته در کل پیکره بازار است. بزرگ‌ترین فضای خالی درون بازار سراها، تیمچه‌ها و تکیه‌ها هستند که در امتداد حجم باریک گذرهای بازار، یک‌باره گشودگی مطلوبی را در فضا پدید می‌آورند و مردمی که برای خرید و گذران اوقات فراغت از فضاهای متنوع بازار عبور می‌کنند به‌راحتی از فضایی به فضای دیگر وارد نمی‌شوند (سعیدنیا، ۱۳۸۸: ۳).

مسیر پیاده بازار: از ویژگی‌های بارز بازارهای ایران سرپوشیده بودن آن هست که در دو سمت آن مغازه‌ها قرار دارد؛ که مسیر پیاده با عبور از فضای فرهنگی و مذهبی همراه است؛ که موجب می‌شود عابر پیاده خرید را باحال و هوای عبور از فضای معنوی تجربه کند علاوه بر این ارتباط چهره به چهره در این فضای پیاده، روابط اجتماعی بین مردم را گرم‌تر می‌کند (سعیدنیا، ۱۳۸۸: ۸)

هندسه: راسته‌بازار دارای نظمی مشخص در سطح، ارتفاع و الگوی منظمی در ساختار و شکل ظاهری است که موجب ایجاد مقیاس انسانی گردیده است، هندسه بازار بیش از هر چیز از تداوم و ریتم بهره می‌گیرد؛ به‌این‌ترتیب که دکان‌ها با ریتمی مشخص و ثابت در پی هم قرار می‌گیرند و در تداوم این ریتم، تغییری در کالبد فضایی می‌دهند. این تغییر می‌تواند وجود یک کاروانسرا، مسجد، آب‌انبار و یا هر عنصر دیگری باشد (پوراحمد، ۱۳۹۹: ۱۴).

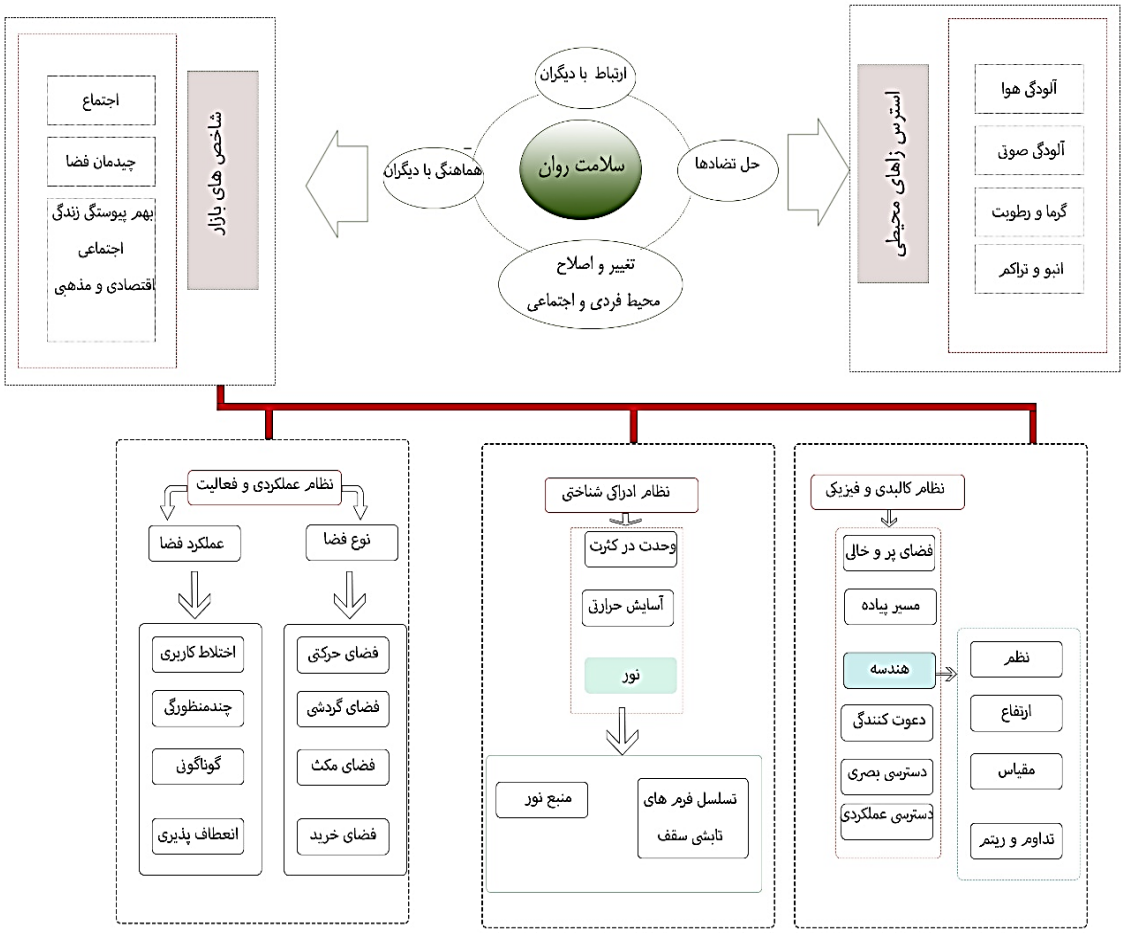

تصویر ۱- دیاگرام سلامت روان

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-29]

[DOI: 10.29252/hafthesar.9.34.8]

نـــــور: سرپوشـــــیده بـــــودن بـــــازار، نـــــورگیری فضـــــاهای مختلـــــف آن را دارای کیفیـــــت ویـــــژه‌ای نمـــــوده است؛ به‌طوری‌که که دکان‌ها و حجره‌ها هـیچ منبـع نـور مسـتقیمی ندارنـد و در تـاریکی‌انـد؛ امـا گـذرها و راسـته‌هـای بـازار بـا نـورگیری از سقف در حالت نیمه‌تاریک‌اند. دراین‌بین، تسلسـل هـرم‌هـای نورتابشـی سـقف، میـل بـه حرکـت را تشـویق مـی‌کنـد، هنگـام حرکـت در فضای تاریک‌روشن، شخص به ناگـاه بـا فضـاهای نیمـه‌روشـن مواجـه مـی‌شـود کـه خـود دلالتـی بـر رویـدادی دیگـر و وجـود فضـاهایی روشـن در ورای آن‌هاسـت. ایـن فضـاهای نیمـه‌روشـن کـه فضـاهای واسـط بـه بناهـای پیرامـونی هسـتند، بـا دعـوت از شـخص حـس نزدیـک شـدن بـه آن فضـاها را تقویـت مـی‌کننـد. فضـاهای روشـن، حیـاط عناصـر پیرامـونی و یـا معـابر مسـکونی هسـتند که به‌واسطه آن‌ها خروج از بافت بازار ممکن می‌شود. بـه‌ایـن‌ترتیـب اسـت کـه شـدت نـور و نحـوه تـابش آن چگـونگی و نـوع فضـا را در بازار تعیین می‌بخشد و قرارگیری انواع فضاها را در کنار هم انتظام می‌دهد (بهزاد فر، ۱۳۸۸: ۱۷).

وحدت در کثرت: بازارهای شهرهای ایران، محل اختلاط انواع گوناگون فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و مذهبی هستند (سعیدنیا، ۱۳۸۸: ۲).

روش تحقیق

به‌منظور استخراج مؤلفه‌های سلامت روان در معماری و ایجاد فهمی عمیق و جامع از نظریات مطرح‌شده درزمینه عوامل تأثیرگذار بر سلامت روان در معماری و نیل به الگوی طراحی در این زمینه و مقایسه این مؤلفه‌ها در بازار سنتی اصـفهان و اسـتخراج مؤلفـه‌هـای کلـی در جهـت طراحی تجاری-تفریحی با رویکرد سلامت روان با انتخاب ژورنال‌های "Public Health" و "Health & Place"با توجه به اینکه بیشـترین مطالعات را در بخش سلامت روان در محیط ساخته‌شـده و معمـاری داشـته‌انـد؛ بـه تحلیـل مضـمون مقـالات ایـن ژورنـال‌هـا بـا نـرم‌افـزار MAXQDA12 و دسته‌بندی مؤلفه‌های سلامت روان تحت عنـوان کـد اصـلی و عوامـل مـؤثر بـر هـر مؤلفـه تحـت عنـوان کـد فرعـی از سال ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۷ پرداخته‌شده است. نوشتار پیش رو بـه‌منظـور نیـل بـه اهـداف مـدنظر، بـه کدگـذاری بـاز و متمرکـز آثـار و محتواهـای جمع‌آوری‌شده می‌پردازد.

جامعه آماری: جامعه آماری در این تحقیق متن مقالات است که هدفمند انتخاب‌شده‌اند؛ و شامل مقالات مجلات Public Health, Health & Place است.

روش نمونه‌گیری: در این پژوهش از روش نمونه‌گیری هدفمند که عبارت از گزینش واحدهای خاص مبتنی بـر اهـداف خـاص، مـرتبط بـا پاسخ به سؤال‌های پژوهش است استفاده شد. دسته‌بندی مفاهیم به مؤلفه‌های اصلی سلامت روان (کد اصلی) و زیرشاخه‌های آن‌هـا (کـدهای فرعی) و توضیح هر مؤلفه سلامت روان و متغیرهای تأثیرگذار بر آن پرداخته‌شده است.

روش و ابزار گردآوری داده‌ها: برای گردآوری داده‌ها از چک‌لیست تحلیل مضمون و جداول استفاده‌شـده اسـت. بـه ایـن صـورت کـه ابتـدا کلمات، جملات و پاراگراف‌هایی که مضامین موردنظر را به همراه داشت، از تمامی متون مقالات کنـار گذاشـته شـد، سـپس بـر اسـاس اهـداف و سؤالات تحقیق در جداول به‌صورت کدبندی دسته‌بندی شدند. از فرآیند مقوله‌بندی یا کدگذاری، بررسی و توصـیف کمـی و تحلیـل کیفـی نتـایج به‌دست‌آمده از کدگذاری هر مقوله پرداخته شد. برای این منظور، ابتدا سطور یا پاراگراف‌هایی از متون منتخب را که از زوایای گوناگون بـه بررسـی مؤلفه‌های محیطی تأثیرگذار بر سلامت روان پرداخته است، استخراج و پس‌ازآن عبـاراتی را کـه نماینـده مفهـوم آن سـطور یـا پـاراگراف باشـد را به‌عنوان کد اصلی کدگذاری شده است در انتها بر آنیم تا با استفاده از ضرایب اهمیت کدهای نهایی، به ارائه الگوی مناسبی درزمینه سـلامت روان در معماری با رویکرد بازیابی مؤلفه‌های سلامت روان بازار اصفهان دست‌یابیم؛ که نتایج بررسی کدها در جداول ذیل بیان‌شده است.

نتایج

جدول ۳- تحلیل مؤلفه‌های سلامت روان در مجله "Public Health"

نویسنده و سال	کد اصلی	کد فرعی	متن
Houlden.V .et al., (2017)	فضای سبز	مطالعات اولیه	بهترین منبع اطلاعاتی در مورد اولین مطالعه سنجش ارتباط بین فضای سـبز و سـلامت روان کـه بـه‌طـور یـک سنجش چندبعدی از قبیل سلامت ذهنی و حس سرخوشی می‌شد در انگلستان انجام شد.
		کیفیت و کمیت	تحقیقات نشان می‌دهد که کیفیت فضای سبز و تنوع آن تأثیر در مقایسه با کمیت فضای سبز، مثبتی بر سـلامت روان داشته است و کمیت آن تأثیر کم‌تری گذاشته است.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-29]
[DOI: 10.29252/hafthesar.9.34.8]

		نتایج دیگر تحقیقات اثر فضای سبز بر سلامت روان از طریق حس شادی و ارتقا رضایت از زندگی را نشان می‌دهد. درحالی‌که ارتباط آن با سلامت روان چندبعدی در دیگر تحقیقات کمتر در نظر گرفته‌شده است.
		تحقیقات نشان می‌دهد فضای سبز می‌تواند به بهبود سلامت به‌واسطه فعالیت‌های شناخته‌شده، در جهت ارتقا سرخوشی و تعاملات اجتماعی منجر گردد.
		مطالعات انجام‌شده به‌واسطه پرسشنامه سلامت عمومی (ابزار غربالگری آتریک[1]) نشان می‌دهد مردمی که در مناطق با فضای سبز نسبتاً بیشتری زندگی می‌کنند، سطح پایین‌تری از اضطراب روانی را تجربه می‌کنند.
		مطالعات قبلی بیشتر تمایل به در نظر گرفتن فضای سبز روستایی و فواید فضای سبز دارند درحالی‌که تفاوت بهداشت روان در مناطق روستایی و شهری مشخص نشده است که آیا این ارتباط بین فضای سبز و سلامت روان، به خاص در هر منطقه به چه صورت است؟ و آیا تفاوت‌های فرهنگی بر روی تأثیر فضای سبز در ارتقا سلامت روان مؤثر است یا خیر؟
	تأثیرات مثبت	تحقیقات انجام‌شده در انگلستان نشان می‌دهد که در مناطق با نسبت بیشتر فضای سبز محلی، سطح بالاتری از سلامت روان را تجربه کرده‌اند.
		تحقیقات قبلی نشان می‌دهد که شیوع فضای سبز در سطح منطقه به‌طور مثبتی با رضایت از زندگی و شادی و کاهش خطر ابتلا به افسردگی در ارتباط است.
		اطلاعات جمع‌آوری‌شده در تجزیه‌وتحلیل طولی، نشان می‌دهد که ارتباط معنی‌داری بین فضای سبز و نمرات GHQ پایین شهروندان وجود دارد
		نسبت فضای سبز در یک منطقه به‌طور معناداری در مدل‌های یکسان در ارتباط با سلامت روان و شادی، مثبت است؛ اما این ارتباط در مدل‌های متنوع بعد از تنظیم با تغییرهای اجتماعی–دموگرافیک و محلی کاهش می‌یابد.
Houlden,V et al., (2017)		مطالعات بسیاری در مورد علت تأثیر مثبت فضای سبز بر روی سلامت و سرخوشی انجام‌شده است. تئوری بیوفیلیا[2] نشان می‌دهد که ممکن است مردم به دلیل اینکه طبیعت و فضای سبز را به‌عنوان پناهگاهی بالقوه برای تغذیه و بقا می‌دانند، در آن احساس مثبتی داشته باشند
	پیشنهاد تحقیق	تحقیقات آینده نیاز به جست‌وجو درباره جنبه‌های مختلف فضای سبز از قبیل اندازه، دسترسی، زیبایی‌شناسی و نحوه استفاده و تأثیر آن‌ها بر سلامت روان دارد
Houlden,V et al., (2017)	علل گرایش	درحالی‌که ارتباط کلی فضای سبز با سلامت روان مشخص گردیده است اما ابعاد متفاوت سلامت روان و تأثیر فضای سبز بر هر بعد آن نسبتاً ناشناخته باقی‌مانده است.
		محیط‌های خاص مؤثر بر سلامت روان که در تحقیقات به آن‌ها اشاره‌شده است؛ شامل جنگل‌ها، باغ‌ها و حوضه‌های آبریز و منظر آب است که بیشترین تأکید بر آن‌ها شده است.
Abraham, A et al., (2010)	تأثیرات مثبت	با در نظر گرفتن دسترسی به مقصد و حضور امکانات فیزیکی و تنظیم قابلیت‌های مناطق شهری (مانند پیاده‌روهای مناسب، تنظیم ترافیک) و قادر ساختن به انجام فعالیت‌های فیزیکی که با در نظر گرفتن مسیرهای پیاده و دوچرخه و چشم‌اندازهای جذاب و زیبایی‌شناختی محیط شاهد ارتقا سلامت به‌طورکلی در تحقیقات متعدد بوده‌ایم.
		مناظر طبیعی قابلیت ایجاد احساسات دلپذیر و جاذب برای تمامی حس‌ها رادارند. حضور مردم در پیاده‌روها موجب ارتقا حس امنیت می‌گردد. علاوه بر این محیط‌های همسایگی (به‌عنوان‌مثال خیابان‌های متصل به مناطق پیاده و دوچرخه‌ها) برای ترویج پیاده‌روی دوستانه که این رفتار از طریق دسترسی آسان و مناظر جذاب افزایش می‌یابد و موجب رفتارهای عاطفی و امکان دیدار و مشارکت با دیگران و ارتقاء تعاملات اجتماعی و به‌تبع آن ارتقا سلامت روان در فضاهای عمومی می‌گردد.
Liddicoat, S (2020)	بلندمرتبه-سازی	تحقیقات نشان می‌دهد که عوامل محیطی از قبیل بلندمرتبه‌سازی، نقاشی‌های ضعیف دیواری، رطوبت، سروصدا؛ موجب کاهش سلامت روان و افزایش استرس به‌طورکلی می‌شود.

1 psychi- atric screening tool
2 Biophilla

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-29]
[DOI: 10.29252/hafthesar.9.34.8]

جدول ۲- تحلیل مؤلفه‌های سلامت روان در مجله "Health & place"

نویسنده و سال	کد اصلی	کد فرعی	متن
Lengen, CH. (2015)	منظر آب	تعاریف	اصطلاح منظر آب شامل مجموع تمام آب‌های سطحی قابل‌مشاهده در یک مکان است
			منظر آبی یک اصطلاح احساسی و عاطفی از تجربه معنادار آب، آسمان، حوضچه و ... را در برمی‌گیرد.
Foley, A., &Kistemann, T. (2015)		پیشینه تاریخی	منظر آب به‌طور تاریخی شامل چشمه‌های آب گرم، حمام‌ها و دیگر مکان‌های آبی شفادهنده در میان فرهنگ‌ها و محیط‌های مختلف بوده است
		ارزشمندی	مرور عوامل محیطی سلامت و منظر آب، رابطه معناداری رابین مؤلفه‌های حقیقی و متافیزیکی مؤثر بر سلامت روان را آشکار می‌کند.
			منظر آب از چند جهت حائز اهمیت و ارزشمند است: بخشی از آن به دلیل اینکه ایجاد منظر آب نسبتاً ارزان است و تولید و نگهداری آن ساده است؛ اما علت بالقوه ارزشمندی آن و افزایش بهره‌مندی در فضای شهری و روی آوردن مردم به این منظر را می‌توان نقش آب در ارتقا تعاملات اجتماعی و مزایای سلامتی که ایفا می‌کند؛ دانست.
			تحقیقات بادراک[1] و استاین[2] نشان می‌دهد که محیط‌هایی که منظر آب به‌عنوان یک عامل مثبت وجود داشته است پیوستگی عاطفی بین ساکنان بیشتر است.
			توماس[3] در کپنهاگ نشان می‌دهد که مناظر آب و فضای سبز فرصت‌های کلیدی را برای ارتقا فعالیت‌های جسمانی به وجود می‌آورند.
			مناظر آب، فضای متنوع و محبوب را برای فعالیت‌های فیزیکی ارائه می‌دهد. این فعالیت‌های ورزشی و اوقات فراغت شامل حمام کردن، شنا کردن، قایق‌رانی، ماهیگیری و... است که خود موجب ترغیب دیگر فعالیت‌ها مانند دوچرخه‌سواری، اسکی روی آب و ... می‌شود.
Lengen,CH. (2015)			چشم‌انداز منظر آب شامل جنبه‌های آرامش، ادراک و حس مکان و معنا است.
			صرف‌نظر از نوع شخصیت، افراد گزارش داده‌اند که حرکت در امتداد آب احساسات آن‌ها را برانگیخته و حس رفاه و آسایش بیشتری دارند.
Foley. A., & Kistemann, T. (2015)		ارتباط فضای سبز و منظر آب	درحالی‌که تحقیقات نشان‌دهنده تأثیر فضای سبز درزمینه سلامت است، این پژوهش نشان می‌دهد که منظر آب تأثیر بالقوه مشابهی برای سلامتی دارد
		گونه‌های مختلف	منظر آب شامل اقیانوس‌ها، دریاچه‌ها، رودخانه‌ها، برکه، رود، حوضچه، دیوارهای آبی و... می‌شود.
		ارتباط فضای سبز و منظر آب	تحقیقات روانشناسی محیطی هر دو عنصر فضای سبز و منظر آب را از طبیعت به‌عنوان عوامل سلامتی بخش از محیط نشان می‌دهد؛ اما ارتباط انواع فضای سبز و منظر آب متنوع و تأثیر هرکدام بر سلامت کاملاً بررسی نشده است.
			ولکر[4] و کیستمن[5] مزایای فیزیکی منظر آب را در فضاهای شهری متفاوت به اثبات رساندند و قرارگیری این فضا در کنار فضای سبز اثرات بیشتری را نشان می‌دهد.
		تأثیر بر سلامتی	یکی دیگر از جنبه‌های مثبت منظر آب، ارتقا سلامت عمومی با تشویق افراد به فعالیت در این محیط است.
			تحقیقات نشان می‌دهد که منظر آب ارتباطی بین سلامت جسمانی و روانی افراد برقرار می‌کند.

1 Budruk
2 Stanis
3 Thomas
4 Volker
5 kistmann

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-29]
[DOI: 10.29252/hafthesar.9.34.8]

			فولی[1] در مورد مزایای فعالیت‌های فیزیکی در آب از قبیل شنا و تأثیرات مثبت آن بر سلامت صحبت کرده است؛ و مزایای همه‌جانبه آن را بازگو می‌کند؛ اما کمتر به جنبه تأثیر منظر آب بر سلامت روان پرداخته است.
			تأثیر منظر آب در انجمن‌های روانی نیز به اثبات رسیده است و تحقیقات نشان می‌دهد که منظر آب می‌تواند نقش مؤثری در بهبود بیماری‌های روانی داشته باشد.
			برخی از اختلالات با فعالیت در آب می‌تواند رفع گردد که این اختلالات شامل (فیزیکی و روانی) می‌شود. یا از طریق مشاهده منظر آب نیز می‌توان بسیاری از اختلالات را کاهش داد.
			مناظر آبی شهر، مردم را ترغیب به پیاده‌روی در کنار آن‌ها می‌کند و با ترشح هورمون شادی موجب ارتقا سلامت روان افراد نسبت به پیاده‌روی در یک محیط شلوغ شهری می‌شود.
Lengen, CH. (2015)		ارتباط فضای سبز و منظر آب	فضای سبز نسبت به منظر آب گسترش بیشتری داشته است؛ اما عملکرد توأمان این دو فضا موجب رفع خستگی، تشویق به حرکت و بهبود سلامتی می‌شود.
			در تحقیقات بر روی جمعی از افراد، فضای سبز قدرت ارتقا سرخوشی با چشم‌انداز متنوع و رنگ و عطر خود را داشته است و موجب ارتقا حس راحتی شده است. در روایت افراد رنگ، شدت فضای سبز، تنوع گیاهان و فرم آن تأثیر به سزایی داشته است.
Foley, A., Kistemann, T. (2015)		مدت استفاده	در ارتباط با سلامت و حس بهتر از منظر آب به‌صورت دوره‌ای و موقت یا بلندمدت استفاده می‌شود. تحقیقات نشان می‌دهد در هر دو مورد فضای مورداستفاده به‌عنوان مکان‌های دارای حس زندگی به رسمیت شناخته‌شده‌اند.
		مطالعات آینده	پیشنهاد می‌شود برای مطالعات آینده فرم‌های مختلف از منظر آب در مکان‌های اجتماعی و عمومی در میزان تأثیرگذاری بر سلامت روان مورد ارزیابی قرار گیرد.
			مباحث مطرح‌شده پیرامون منظر آب که نیازمند مطالعات وسیع‌تری است شامل: جنسیت، سن، اختلالات ذهنی و... بر روی افراد و فرم، رنگ، مقیاس و... بر منظر آب است.
			پژوهش بر روی تأثیر مناظر آب بر سلامت به‌طورکلی پرداخته‌شده است اما برای تحقیقات آینده مطالعات بر روی میزان و نحوه منظره‌پردازی با آب و تفاوت هرکدام بر سلامت پیشنهاد می‌گردد.
Lengen, CH. (2015)		مطالعات آینده	به نظر می‌رسد رنگ‌های در ارتباط با منظر آب و اشکال متنوع منظر آب یک بخش مهمی از عملکرد را تشکیل می‌دهد که نیازمند مطالعات گسترده‌تری است.
Audrey, S. (2015)	فضای سبز	ارزشمندی	تحقیقات اخیر یک نابرابری اجتماعی را در حس بهتر و سلامتی در بین کسانی که به مناطق تفریحی سبز دسترسی داشته‌اند نشان می‌دهد.
Foley, A., Kistemann, T. (2015)			اخیراً ارزش فضای سبز به‌عنوان یک عرصه برای فعالیت فیزیکی که تأثیر به سزایی در سلامت روانی دارد توجه پژوهشگران حوزه سلامت را به خود جلب کرده است.
		درمانی	فعالیت‌های فیزیکی در فضای سبز به‌عنوان یک مکانیسم ارتباطی بین عملکرد روانی و جسمانی است.
Bell S., et al. (2014)		تأثیر بر سلامت	تحقیقات مشابهی ارتباط پیوسته‌ای بین فضای سبز در محیط زندگی و میزان اعتمادبه‌نفس و همبستگی اجتماعی را به اثبات رسانده‌اند.
F.M. Jansen, et al.(2017)			در مطالعات پیچارد[2] و همکاران بر فضای سبز برای فعالیت‌های اجتماعی و ارتقا آرامش تأکید شده است.
Wheeler.B, et al. (2012)			مطالعات کیفی عمیق نشان می‌دهد افرادی که در اطراف پارک‌ها، جنگل‌ها و دیگر فضاهای سبز زندگی می‌کنند؛ سالم‌تر هستند و طول عمر بیشتری دارند.
Bell S, et al. (2014)		جنسیت	در ارتقا ویژگی‌های اجتماعی، مزایای فضای سبز برای مردان در اوایل دوران نوجوانی قرار دارند بیشتر از سایرین گزارش‌شده است.
			مزایای فضای سبز برای زنان در اواسط ۴۰ سالگی یا بعدازآن مشهودتر است و نتایج بر روی این گروه نشان می‌دهد که فضای سبز در زنان میان‌سال عملکرد بهتری در بهبود سلامت روان نسبت به سایرین داشته است.

1 foly
2 Peschardt

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-29]
[DOI: 10.29252/hafthesar.9.34.8]

		کودکان	در مطالعات کیفی عمیق مشخص‌شده است که کودکانی که زمان بازی در فضای سبز بوده‌اند با بحران بلوغ به‌طور مثبت روبرو شده‌اند و اغلب در بزرگ‌سالی از سلامت روان برخوردار گشته‌اند
Audrey, S. (2015)		سن	بررسی‌های سامانمند در مورد تأثیر عوامل و متغیرهای وابسته بر روی فعالیت‌های فیزیکی کودکان و بزرگسالان نشان می‌دهد که تغییر محیط‌های ساخته‌شده با فضای سبز توأمان با فعالیت‌های فیزیکی بر روی کودکان نسبت به بزرگ‌سالان تأثیر چشمگیرتری دارد.
Pliakas,T., et al. (2017)	محیط ساخته‌شده	تأثیر بر سلامت	تحقیقات به پتانسیل محیط ساخته‌شده بر روی رفتارهای سلامت از قبیل فعالیت‌های فیزیکی تا حدی صورت گرفته است؛ اما کشف رابطه پیچیده محیط ساخته‌شده و دیگر ابعاد روشی برای سنجش است.
		مطالعات آینده	تحقیقات آتی پیرامون محیط ساخته‌شده، نیازمند طرح‌های مطالعاتی و روش‌های متعدد است تا ویژگی‌های رفتاری افراد را در مقیاس‌های مختلف اندازه‌گیری کنند و به درک کاملی از نفوذ محیط ساخته‌شده بر عملکرد رفتاری برسند.
Milligan., C., Bingley, A. (2008)	مناظر شفابخش	تأثیر بر سلامت	نظریه گیسلر در مورد چشم‌اندازهای درمانی که در حال حاضر در فرهنگ سلامت جاری است به این موضوع می‌پردازد که بخشی از طبیعت و محیط ساخته‌شده می‌تواند سلامت فیزیکی و روانی که بر اساس برگ خریده‌ای عمومی و فردی در ارتباط باهم هستند را ارتقا دهد.
			چشم‌اندازهای درمانی می‌تواند تعاملات پیچیده‌ای را از قبیل فیزیکی، ذهنی، احساسی، معنوی، اجتماعی و محیطی شامل شود.
Pliakas,T., et al. (2017)	آلودگی هوا	تأثیرات منفی	مطالعات قبلی نشان می‌دهد که ترکیب استفاده از زمین نتایج مختلفی را در ارتباط با سلامت داشته است. به‌طور مثال مناطق صنعتی با سازوکار افزایش آلودگی هوا، تأثیر منفی بر سلامت جسم و روان داشته‌اند.

با بررسی کدهای استخراج‌شده مشخص می‌گردد که منظر آب و فضای سبز بیشترین تکرار را در منابع داشته‌اند که نمودار زیر بیانگر تعداد تکرار هر کد در منابع است.

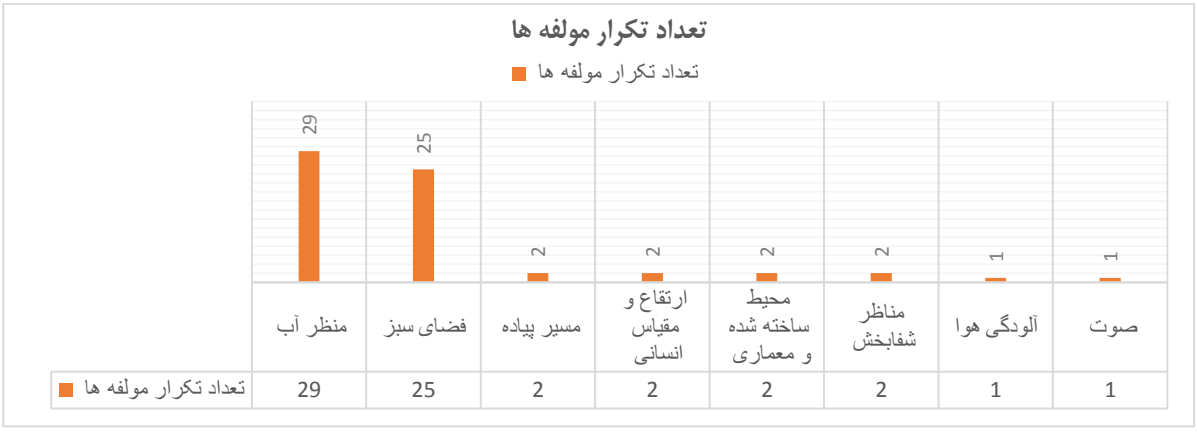

تصویر ۲- نمودار تعداد تکرار مؤلفه‌های سلامت روان

برای بررسی تفضیلی مؤلفه‌های اصلی، منظر آب و فضای سبز (تصویر ۳) که بیشترین تکرار زیر کد را داشته‌اند، به‌طور جداگانه و سایر مؤلفه‌ها در (تصویر ۴) ترسیم‌شده است.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-29]
[DOI: 10.29252/hafthesar.9.34.8]

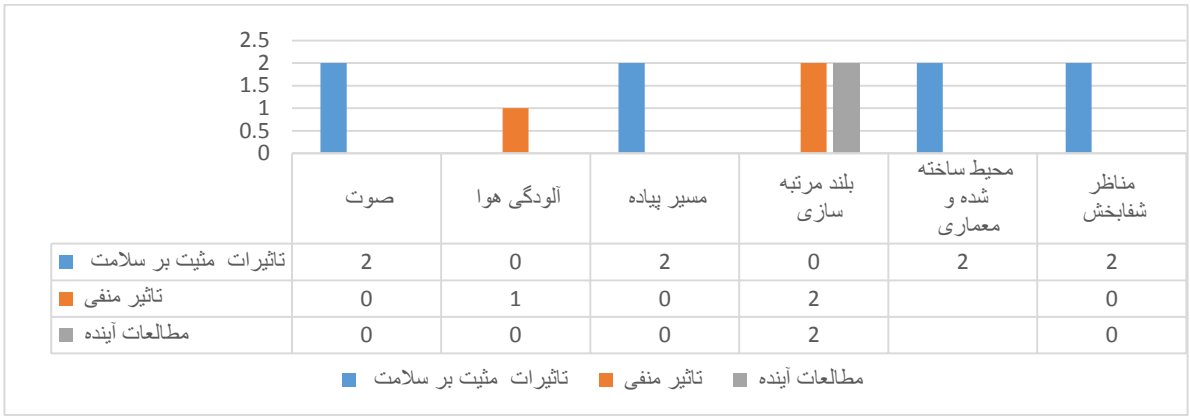

تصویر ۳- نمودار کدهای فرعی مؤلفه فضای سبز

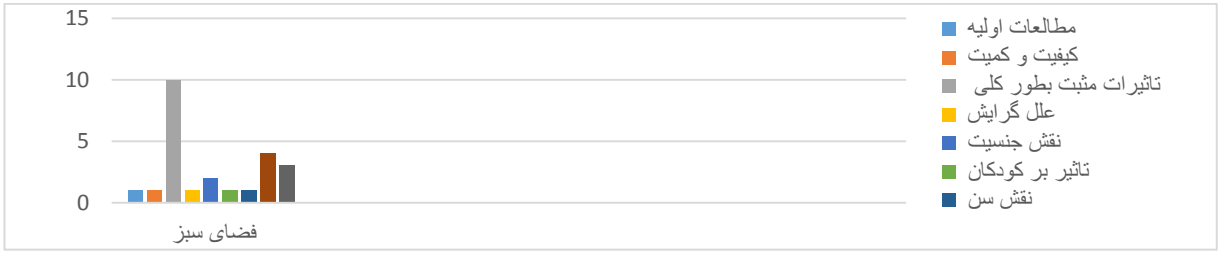

تصویر ۴- نمودار کدهای فرعی مؤلفه‌های صوت، آلودگی هوا، مسیر پیاده، بلندمرتبه‌سازی، محیط ساخته‌شده و معماری و مناظر شفابخش

به جهت بررسی این موضوع که در بازه‌های زمانی کدام مؤلفه‌های سلامت روان موردتوجه قرارگرفته است درتصویر ۵ تکرار مؤلفه‌های استخراج‌شده دربازهای زمانی (۲۰۰۹-۲۰۰۶)، (۲۰۱۳-۲۰۱۰)، (۲۰۱۷-۲۰۱۴) بررسی‌شده است.

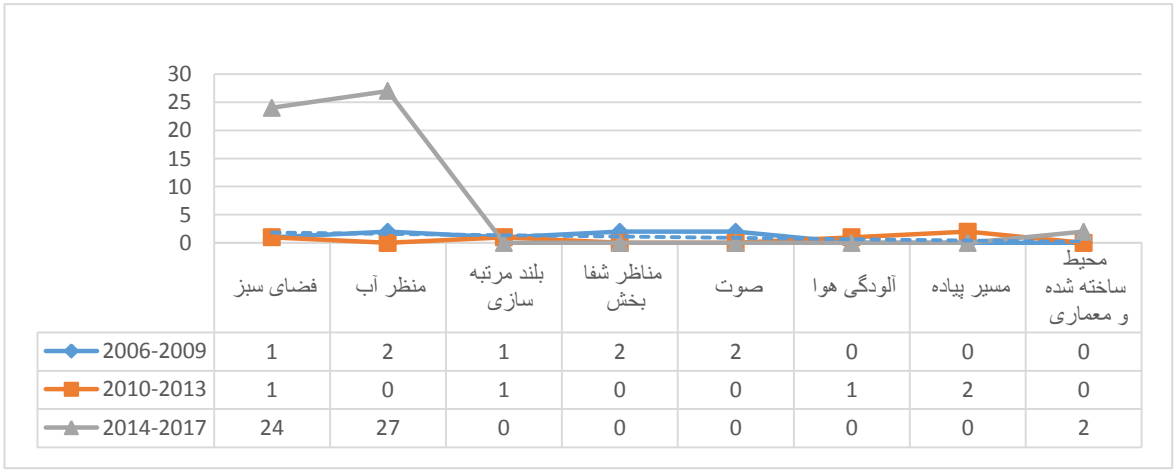

تصویر ۵- نمودار تکرار مؤلفه‌های استخراج‌شده دربازه‌های زمانی مشخص

در بازه زمانی (۲۰۰۹ -۲۰۰۶)، مطالعات اولیه از منظر آب و به مناظر شفابخش و تأثیر اصوات خوش بر سلامت روان در این منابع به ثبت رسیده است. در بازه زمانی (۲۰۱۳-۲۰۱۰)، مطالعات اولیه فضای سبز، بلندمرتبه‌سازی و تأثیر مقیاس انسانی، آلودگی هوا، کیفیت مسیر پیاده پرداخته‌شده است و در بازه زمانی (۲۰۱۷-۲۰۱۴) بیشترین مطالعات درزمینه‌ی فضای سبز و منظر آب صورت گرفته است. پس از استخراج مؤلفه‌های سلامت روان در منابع، به بررسی و تأثیر این مؤلفه‌ها در میدان نقش‌جهان اصفهان، پرداخته شد.

شناخت منطقه موردمطالعه: مطالعات میدانی در بازار سنتی اصفهان واقع در یک سایت تاریخی از شهرستان اصفهان انجام شد. بازار قیصریه یکی از فضاهای شهری مهم در اصفهان است؛ که باوجود تحولات شهر اصفهان، هنوز بخش مهمی از حیات اقتصادی و اجتماعی

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-29]
[DOI: 10.29252/hafthesar.9.34.8]

شهر در آن رخ می‌دهد و از زمان صفویه تاکنون این بازار به‌عنوان ارتباط دهند میدان جدید (میدان نقش‌جهان) با میدان قدیم (میدان کهنه) ایفای نقش می‌کند. این بازار هم به‌عنوان راه ارتباطی و هم‌مکانی برای ارائه خدمات شهری و نیز برگزاری مراسم فرهنگی، اجتماعی، مذهبی و... جایگاه ویژه‌ای در میان فضاهای شهری دارد (بهزاد فر، ۱۳۸۷: ۵). مجموعه بازار اصفهان شامل راسته‌ها، تیمچه‌ها، مساجد، چهارسوق‌ها و مدرسه‌هایی است که طی چند قرن شکل‌گرفته است. در شکل‌گیری بازار اصفهان تمام نظام‌های مکتب اصفهان مؤثر بوده‌اند (اهری، ۱۳۸۰، ۱۴۰، به نقل از بهزاد فر) این بازار از اجزا و عناصر متعددی تشکیل می‌شود و در طراحی آن به‌گونه‌ای ماهرانه فضاهای تجاری و اداری را با اماکن فرهنگی در کنار هم قرار داده‌اند (Pourjafar,2014:12). راسته‌های این بازار دارای طاق‌هایی مطابق بافرم بازار در اقلیم گرم و خشک می‌باشند؛ این طاق‌های پیوسته و با ریتم مشخص با ایجاد سایه–روشن در طول بازار جلوه خاصی به این فضای شهری می‌بخشند و مانند یک خازن حرارتی در طی شبانه‌روز، دمای هوا و شرایط زیستی را متعادل می‌کنند و روزنه‌های موجود در آن، نور موردنیاز بازار تأمین می‌کنند (قبادیان، ۱۳۹۰، ۱۹۲). ازآنجاکه میدان نقش‌جهان نماد شکوه و عظمت پایتخت امپراتوری صفوی بود، در طرح این مجموعه تلاش شد تا با استفاده از روش‌های معمارانه، ورودی اصلی به این مجموعه که از سردر قیصریه بود، به نحوی طراحی شود که بیشترین تأثیر و جذابیت ممکن را به وجود آورد (Masoudi Nejad,2007:12)؛ به‌گونه‌ای که فرد در همان لحظه ورود مقهور عظمت میدان شود. یکی از ابزارهای دستیابی به این موضوع تباین فضایی بود. به‌طورکلی در هدف تباین فضایی بازار اصفهان که میدان نیز بخشی از آن است در دو مقیاس دیده می‌شود - :تباین در ساختار فضایی اجزای درونی بازار: شامل تباین فضایی میان گذرها و راسته‌های باریک بازار با حیاط‌های گشوده‌ی ساختمان‌های عمومی ازجمله سراها، کاروانسراها و مدارس علمیه است.

تباین در ساختار فضایی کل مجموعه: که شامل تباین فضایی میان دو میدان (کهنه و نقش‌جهان) با ساختار ملی بازار است (شهابی نژاد، ۱۳۹۸: ۳۰).

بررسی مؤلفه‌های سلامت روان در بازار سنتی اصفهان: در شکل بازار اصفهان، تمام نظم‌های مکتب اصفهان یعنی نظم مقدس، نظم هوا، نظم خاک، نظم آب، نظم گیاه و نظم نور مؤثر بوده‌اند (اهری، ۱۳۸۰: ۱۴۰). در این پژوهش با توجه به نتایج و تحلیل محتوای دو مجله مهم مطالعات سلامت و محیط که منجر به مشخص شدن مؤلفه‌های سلامت روان در معماری شد؛ به بررسی این مؤلفه‌ها در بازار سنتی اصفهان پرداخته‌شده است.

مؤلفه سلامت روان	توضیح	تصویر
مسیر پیاده	طبق برش عرضی که از ترکیب بدنه و نهر و درختان پیرامون میدان دست آمده می‌توان وضعیت سایه‌اندازی را در فضای باز میدان تحلیل کرد. طبق این بررسی‌ها متوجه می‌شویم در فصل‌های گرم سال مانند بهار و تابستان که به سایه و جلوگیری از تابش مستقیم آفتاب نیاز است، همواره بخش قابل‌توجهی از فضای باز میدان در مجاورت بدنه آن در زیر سایه دارد (شهابی نژاد، ۱۳۹۵: ۱۰). در مسیر حرکت پیاده در بازار گشودگی سقف هورنو و ایجاد نور و سایه، علاوه برآسایش اقلیمی و بهبود دمای محیط موجب تداوم حرکت و جلوگیری از یکنواختی گردیده است.	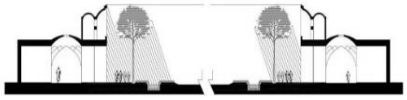 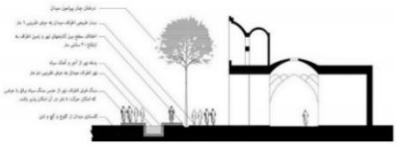 (شهابی نژاد، ۱۳۹۵: ۱۰)

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-29]

[DOI: 10.29252/hafthesar.9.34.8]

منظر آب

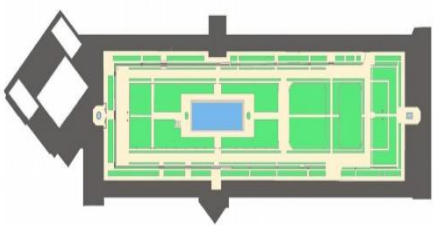

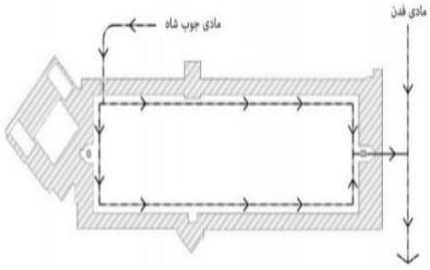

(شهابی نژاد، ۱۳۹۵: ۹)

حوض آب وسیع در وسط میدان موجب برودت تبخیری، جذب گرمای تابشی از خورشید می‌شود.

بر اساس اسناد تصویری و گزارش‌های به‌دست‌آمده، نهر و درختان پیرامون را نسبت به ترکیب کالبدی ّ می‌توان وضعی فضایی میدان بازنمایی کرد. به دلیل اختلافات جزئی که بین گزارش سیاحان وجود دارد، مبنای کار گزارش شاردن است که به‌طور کامل‌تری به شرح جزئیات امر پرداخته است. بر این مبنا می‌توان پلان و برش عرضی میدان در سمت بدنه‌ها را که دربردارنده وضعی نهر و درختان پیرامون میدان در دوره صفوی است، به‌صورت زیر نمایش داد (حسینی ابری ۱۳۸۲: ۱۵).

ارتفاع و مقیاس

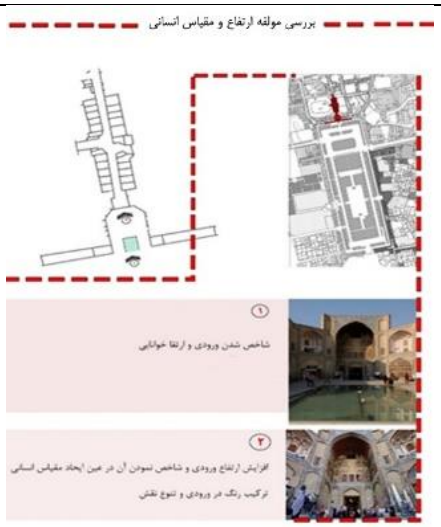

طاق‌های بازار اصفهان مانع از تابش گرم آفتاب در تابستان می‌شود. همچنین این طاق‌ها مانع از ورود اصوات مزاحم و آلودگی صوتی می‌گردد.

در قسمت‌هایی که راسته‌بازار به مکان خصوصی می‌رسد، عرض و ارتفاع راسته قدری بیشتر می‌شود. برای پوشاندن طاق در این قسمت‌ها و ایجاد مقیاس انسانی، گنبد مرتفع ایجاد گردیده است و زیر گنبد را با مقرنس و کاربندی‌های موزون و خوش‌ساخت می‌پوشانند.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-29]

[DOI: 10.29252/hafthesar.9.34.8]

منظر سبز	ایجاد مخروط دید به‌جای زاویه دید در محورهای ورودی به دلیل کاشت گیاهان ایجاد محصوریت و جلب تمرکز در دید؛ تفکیک مسیر حرکت پیاده به‌واسطه منظر سبز سایه‌اندازی درختان و تلفیق با منظر آب و تبخیر سطحی آب به‌منظور تلطیف، خنک نمودن و افزایش رطوبت نسبی هوا استفاده‌شده است. در هوای گرم و خشک برای گسترش منطقه آسایش باید ازیک‌طرف از تابش مستقیم اشعه آفتاب در فضا با ایجاد سایه جلوگیری به عمل آورد و گرمای هوا را کاهش داد و از طرف دیگر با افزایش رطوبت، خشکی هوا را جبران کرد (کسمایی، ۱۳۸۴). علاوه بر این‌که وجود سطوح آب در فضا نیز نمود با توجه به ظرفیت حرارتی بالای آب و جذب انرژی دریافتی خورشید و نیز ایجاد برودت ناشی از تبخیر آب، به تعدیل هوای گرم و خشک کمک می‌کند (قبادیان، ۱۳۹۲).	
محیط ساخته‌شده و معماری	از عواملی که به ایجاد آسایش اقلیمی در فضای باز میدان کمک می‌نماید، می‌توان به بدنه‌های محصورکننده میدان اشاره کرد که هم چون گذشته با ایجاد سایه‌اندازی و محافظت نسبی در برابر باد، به تعدیل شرایط اقلیمی در مجاورت بدنه‌ها کمک می‌نماید یکی از جنبه مهم بازار اصفهان پیوستگی فضایی است. گذر از فضای بسته به فضایی دیگر پی‌درپی و همواره تکرار شده است، بی‌آنکه هرگز این پیوستگی قطع شود؛ یعنی هیچ‌گاه فرد نیازی به خارج شدن از محیط موجود و معین ندارد. فقط یک سلسله گذرگاه ماهرانه تدارک می‌شود و مورداستفاده قرار می‌گیرد (استرلین، ۱۳۷۷: ۵۸۰).	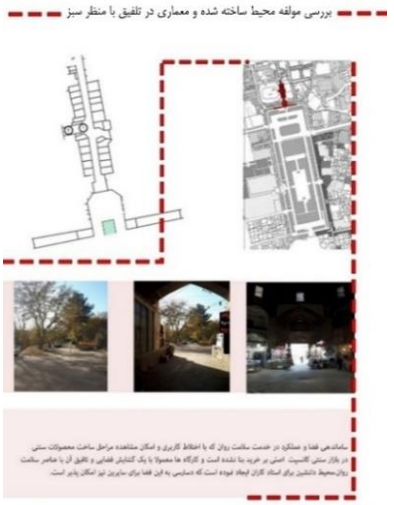

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-29]

[DOI: 10.29252/hafthesar.9.34.8]

نتیجه‌گیری

امروزه اهمیت رابطه سلامت و فضا و توجه به تأثیر و تأثرات این دو بر یکدیگر امری آشکار و بدیهی است. از سوی دیگر تعریف سلامت نیز همان‌طور که اشاره شد، از ابعاد جسمانی محض و محدود پا فراتر گذاشته و مجموعه ابعاد ذهنی، روانی، معنوی و حتی اجتماعی را در خود قرار داده است؛ ازاین‌رو توجه به این ابعاد می‌تواند در ارتقا کیفیت فضایی مهم باشد. در این پژوهش تأکید اصلی بر شناسایی مؤلفه‌های سلامت روان مبتنی بر پژوهش‌های انجام‌شده باهدف جستجوی آن‌ها در فضاهای تجاری بود. تحلیل و بررسی ویژگی‌های بازارهای سنتی به‌عنوان نمونه تاریخی فضاهای تجاری گام بعدی در این مسیر بود و این موضوع به‌منظور ترسیم امتداد پژوهش‌های آینده در این زمینه برداشته شد.

دستاورد اصلی پژوهش حاضر را می‌توان در این قالب بیان نمود که تحلیل محتوای انجام‌شده روی دو مجله مهم مطالعات سلامت و محیط نشان‌دهنده این است که منظر آب، فضای سبز، محیط مصنوع طراحی‌شده متناسب با ملاحظات سلامت روان، رابطه فضا و منظر شفابخش و کیفیت هوا مهم‌ترین مؤلفه‌های بررسی‌شده در ارتباط بین مراکز تجاری و سلامت روان هستند. از این میان منظر آب و سبزینگی مهم‌ترین مؤلفه‌ها هستند و منظر آب به‌واسطه پیشینه تاریخی و ارزشمندی آب در فرهنگ و آثار فیزیولوژیکی، روانی حضور آب در فضا، هم‌چنین اشکال مختلف حضور آب یا بازنمایی‌های آن و نیز پیوند ارتباطی آب و سبزینگی مهم‌ترین مؤلفه سلامت روان است. فضای سبز نیز هم به‌واسطه نظام ارزشی حضور عناصر سبز و آثار درمانگر در گروه‌های سنی و جنسی مختلف می‌تواند دومین مؤلفه مهم از میان دیگر مؤلفه‌ها باشد.

بازارهای سنتی به‌عنوان فضاهای شهری تاریخ‌مند در بستر تحولات شهر ایرانی، جایگاه اصلی تعاملات اجتماعی و فرهنگی در شهرها بوده‌اند و اینکه در طول قرون متمادی توانسته‌اند این جایگاه را حفظ نمایند بدون وجود مجموعه عوامل و پس‌زمینه هویت‌بخش و پاسخ‌دهنده به نیازهای فردی و اجتماعی قابل‌تصور نیست؛ در این میان مقوله سلامت به‌عنوان موضوعی که از ابتدای زندگی بشر تاکنون جز ناگسستنی از الزامات زیستن و حضور در عرصه سکونتگاه‌های روستای و شهری قطعاً در همه ابعاد خود با این‌گونه فضاها و مکان‌ها مرتبط و متأثر بوده و هست. بررسی انجام‌شده از مؤلفه‌های سلامت روان در بازار سنتی اصفهان به‌عنوان گونه‌ای از این فضاهای تاریخی نشان‌دهنده این است که تعریف مسیر پیاده، ایجاد گشایش فضایی و امکان دسترسی به فضای باز برای عابران پیاده همواره، ارتفاع سقف بازار به‌ویژه حالت گنبدی و قوسی آن در هنگام حرکت موجب فراهم شدن مؤلفه مقیاس انسانی شده است. طراحی خاص سردر بازار قیصریه خوانایی فضا را ارتقا بخشیده است. با توجه به تنوع کاربری‌ها و ایجاد فضاهایی با معماری خاص در درون بازار، حضور شهروندان مختص به زمان خرید نیست؛ بلکه جذابیت محیط ساخته‌شده موجب پر کردن اوقات فراغت آنان نیز می‌شود. بدین‌جهت بازار اصفهان را می‌توان نمونه‌ای متعالی از بازارهای سنتی ایران دانست که مؤلفه‌های سلامت روان در آن طراحی‌شده است و با رعایت مقیاس انسانی، سلسله‌مراتب فضایی، تعریف مسیرهای پیاده، نور طبیعی، هندسه فضای سبز؛ دارای مؤلفه‌های سلامت روان معرفی‌شده در مجلات موردبررسی است و می‌توان با احیای این مؤلفه‌ها و الگوبرداری از مفاهیم اصیل آن‌ها در طراحی و ساخت مراکز تجاری با رویکرد سلامت روان شهروندان بهره‌مند شد.

فهرست منابع

- اردلان، ن. بختیار، ل. (۱۳۹۱). حس وحدت نقش سنت در معماری. تهران: علم معمار.
- استرلین، ه. (۱۳۷۷). اصفهان تصویری از بهشت، ترجمه: ارجمند ج. تهران: فرزان روز.
- الکساندر، ک. (۱۳۹۶). معماری و راز جاودانگی. مترجم: قیومی، م. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- الکساندر، ک. (۱۳۸۷). زبان الگو: شهرها. تهران: مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
- اهری، ز. حبیبی، م. (۱۳۸۰). مکتب اصفهان در شهرسازی (زبانشناسی عناصر و فضاهای شهری، واژگان و قواعد دستوری). تهران: دانشگاه هنر.
- براندن، ن. (۱۳۹۴). روان‌شناسی عزت‌نفس. ترجمه: قراچه داغی، م.تهران: انتشارات نخستین.
- بهزادفر، م. نادری، م. (۱۳۸۷). نقش و کارکرد اجتماعی بازارهای سنتی ایران، آبادی، ۶۴.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-29]

[DOI: 10.29252/hafthesar.9.34.8]

- پوراحمد، ا. کچویی، ن. (۱۳۹۹). جایگاه طبیعت در پایداری شهر، مبتنی بر رویکرد برنامه ریزی و طراحی شهرهای بیوفیلیک، با نگاهی به شهر طرقبه، معماری سبز.
- پوراحمد، ا. (۱۳۷۹). اثر تحولات جمعیت روستایی بر ساختارهای فضایی مکانی، پژوهش‌های جغرافیایی، ۳۸.
- حسین‌آبادی، ص. پور عبدیان، س. (۱۳۸۸). تأثیر محیط در کاهش استرس، دومین کنفرانس بین‌المللی سلامت.
- حسینی ابری، ح. (۱۳۸۲). زاینده‌رود و اصفهان، تحقیقات جغرافیایی، ۷۰.
- خسروی، ج. (۱۳۸۵). زیمل، فضای اجتماعی شهر و کلان‌شهر، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- ساپینگتون، ا. (۱۳۹۸). بهداشت روانی. ترجمه شاهی برواتی، ح. تهران: انتشارات روان.
- سعیدنیا، ا. (۱۳۸۸). تعاریف و مفاهیم بازارهای شهری ایران، آبادی، ۶۴.
- شهابی نژاد، ع. (۱۳۹۸). منظر ورودی میدان نقش‌جهان اصفهان؛ ارزش‌ها و مسئله‌ها، هنرهای زیبا.
- شهابی نژاد، ع. (۱۳۹۵). سیر شکل‌گیری میدان نقش‌جهان، مطالعات معماری ایران.
- شولتز، ک. (۱۳۹۱). معماری حضور زبان و مکان. مترجم: احمدیان، ع. انتشارات نیلوفر.
- قبادیان و. بیگلریان ف. (۱۳۹۲). تأثیر پوشش گیاهی بر مجتمع اقامتی توریستی با رویکرد معماری پایدار مطالعه موردی: شهرستان کلاردشت، همایش ملی انرژی و محیط‌زیست شهری.
- قبادیان و فیض مهدوی، م. (۱۳۸۸)، طراحی اقلیمی: اصول نظری و اجرایی کاربرد انرژی در ساختمان- دانشگاه تهران.
- کسمایی، م. (۱۳۸۴). اقلیم و معماری، شرکت خانه‌سازی ایران.
- گروتیس باخ، ا. (۱۳۸۶). جغرافیای شهری در افغانستان. مترجم: محسنیان، م. مشهد: آستان قدس رضوی.
- میلانی فر، ب. (۱۳۷۶). روانشناسی کودکان و نوجوانان استثنایی. نشر قومس.
- Abraham, A. et al. (2010). Landscape and well-being: A scoping study on the health-promoting impact of outdoor environments. Public Health.
- Audrey, S. (2015). Healthy urban environments for children and young people: A systematic review of intervention studies. Health & Place 36:97-117.
- Lengen, CH. (2015). The effects of colours, shapes and boundaries of landscapes on perception, emotion and mentalising processes promoting health and well-being, Health & Place 35.
- Foley R, Kistemann T. (2015). Blue space geographies: Enabling health in place. Health & Place 35.
- Guitea, H.F. Clarkb, C., & Ackrill, G. (2006). The impact of the physical and urban environment on mental well-being. Public Health.
- Houlden,v, et al. (2017). A cross-sectional analysis of green space prevalence and mental wellbeing in England.BMC.
- Korpela. M., & Kalevi, M. (2014). The relationship between perceived health and physical activity indoors, outdoors in built environments, and outdoors in nature. WILEY.
- Liddicoat. S, Badcock. P., & Killackey. P. (2020). Principles for designing the built environment of mental health services. Public Health.
- Masoudi Nejad, R. (2007). Social and commercial: comparative study of spatial role of Iranian in the historical cities in different socio-economical context. University College London187–200.
- Keshtiaray N. (2005). The assessment of counseling and mental health centers' programs at Esfahan University of Medical Science.
- Milligan, C., & Bingley, A. (2008). Resorative places or scary spaces? The impact of woodland on the mental health of young adults. Health & Place, 13, 4,799-811.
- Noorbala, A., et al. (2011). Survey of mental health of adult population in Tehran in 2009. Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology, 16, 4, 479-483.
- Pliakas,T., et al. (2017). Optimising measurement of health-related characteristics of the built environment: Comparing data collected by foot-based street audits, virtual street audits and routine secondary data sources. Health & Place.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-29]

[DOI: 10.29252/hafthesar.9.34.8]

– Pourjafar, M. et al. (2014). Role of bazaars as a unifying factor in traditional cities of Iran: The Isfahan bazaar. Frontiers of Architectural Research.
– Rosenberg. S & et al. (2020). International experinces of the active period of COVID-19-Mentalhealth care. Public Health.
– Sadock, B, Rulz, P, Kaplan H. (2009). Kaplan & Sadock's comprehensive textbook of psychiatry, Philadelphia: Wolters Kluwer Health/Lippincott Williams & Wilkins
– Wheeler, B & et al. (2012). Does living by the coast improve health and wellbeing? Health & Place 18, 5,1198-201.
– White, M & et al. (2013). Would you be happier living in a greener urban area? A fixed-effects analysis of panel data. Psychol Sci, 24, 6,920–8.
–

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-29]

[DOI: 10.29252/hafthesar.9.34.8]

Principles of design of business and entertainment scape whit emphasize on regeneration mental health characteristics of Isfahan Bazar

Parvin Alipour, *Department of Architecture, Najaf Abad Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.*
Amirhosein Shabani*, Department of Architecture, Najaf Abad Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.*

Extended abstract
Introduction: The environment and its design can serve as a link between the dimensions of health and their connection. Today, health has a wide range of dimensions. Among these, the mental dimension of health is essential in citizens' quality of life due to various changes such as widespread urbanization and its effects. One of the traditional Iranian architecture achievements in regulating man and space's relationship is to consider all physical, mental, and mental dimensions. However, the study and analysis of traditional architecture from the perspective of health has been done less in research. Architecture can lead us to self-cognition, and this attitude can be seen in Iran's traditional architecture. It attempts to support both human beings in balancing the material and spiritual world with both quantitative and qualitative aspects of architecture. The commercial and recreational spaces such as bazaars are an inseparable part of everyday life; since almost all people in communities use them, the Bazaar as a public space can play a crucial role in promoting the health of citizens in today's urban life
Methodology: In this research, factors affecting mental well-being and their influence on other dimensions of health concerning architecture in a commercial-recreational environment are considered by using thematic analysis with maxqda12 software; in this regard, the articles of the "Public Health" journal are investigated. By selecting the repeated components of mental health from literature, examining the quality of Isfahan's primary traditional market (Bazaar), the Iranian market's architecture was compared and extracted. In response to these needs in the commercial-recreational space, a set of architectural components affecting mental health in the commercial space were collected.
Results: Results showed that seven leading indicators in the thematic analysis have the most substantial effect on mental health. These seven factors were considered the principal codes in this research, and they are investigated in the Iranian bazaar context. This study found that from a mental health perspective, the quality of the pedestrian path, accessibility to green spaces, and proper building height in architectural aspects appears to be the most important determinants of well-being in the Iranian commercial context.
Conclusion: In addition to present policies for improving mental health in traditional Iranian markets, the article introduces a new conceptual model concerning mental health and urban commercial-recreational spaces interaction, which is useful in the future development of healthy architecture and improvement of urban public spaces.
Keywords: Mental health, traditional market, Isfahan, content analysis, business environment

Corresponding Author E-mail: ashabani@phu.iaun.ac.ir

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-29]
[DOI: 10.29252/hafthesar.9.34.8]